

No a una gran zona del domini cast., que comprèn almenys gran part d'Aragó (des dels xurros de Sogorb: Torres Fornés), tota la franja Nord de la Península i bona part d'Amèrica: «te se meten *más* grillos en ixa tripa!», Echo (1966); el Dr. Holle n'aplega testimonis catalans i castellans del Nord (ver. *RFGn. xx*, 602-3) i així continua fins al gallec fronterer del Bierzo («qué pie *más* gordo has hecho!», en el vocab. de García Rey, s. v. *pie*), i l'hispano-americà (collecció de testimonis de frases com «qué ojos *más* hermosos!», MLWagner, *ZRPb*. 1925, 589-96; *RFE* XIII); trobem també frases com «qué andaluces *más* simpáticos» en el dramaturg bascongat Echegaray; i no és estrany, perquè en basc es construeix així mateix: «*onago da!*» 'que bo que és!' (*da* = 'és', *onago* comparatiu de *on* 'bo': Supl. a la 2.ª ed. de l'Azkue).

Més s'usà com a conj. continuativa amb el valor de 'ultra això', 'de més a més' sobretot en català medieval: «dix, *més*, N'Anglesa que ---» en un doc. de l'Alt Cardener de l'a. 1250 (PPujol, *DocVgUrg.*, 15.76); «hom strayn qui vena blat a Pugcerdà --- en fira o per 8 dies abans de fira o pus tart, deu donar, *més*, una cossa per leuda», 1288 (*RLLR* IV, 505); «e dix, *més*, Sent Pastor —Si són tres homes en un loc e que la un ---», *VidesR*, 255v2 (trad. «dixit iterum quod ---», 804.38); «sarments plantà / no de rebusca, / de la labrusca / com Nohé pres; / plantant-hi, *més*, / per endolcir / --- / amargor tanta / de borda planta: / lim, fem e fanc / ---», «Puis la gent santa / Déu féu passar / la Roja mar, com per trespol, / del rey l'estol / l'aygua -l negà; / *més*, Déu manà / que-l poble ves / com Moÿsés, / ferint la roca, / aygua no poca / manal n'ixqué», JRoig (*Spill*, 13471, 14316); Fabra n'aplega quatre testimonis en docs. reials o cancellerescs dels anys 1372 a 1395: «Havem conquests e applicats a nostra corona lo regne de Mallorca, e los comptats de Rosselló e Cerdanya --- e, *més*, havem cobrada Cerdanya, la qual era perduda» (*MemPatxot* I, i, 4-5).

Ús que no s'extingí encara el S. XVI: «partex-se la lliura en estes parts iguals, semisses, trientes, quadrantes --- *més*, se pot partir la lliura en estes parts desiguals ---», OPou (*TbPu.*, 203); i Vergés Paulí ho cita en un doc. tortosí de 1599 i un altre de posterior, en els quals fa el paper de «item» (*Espurnes* v, 97, 85).

Així com es creà *al menys* (que hem acabat per grafiar *almenys*) també es féu la combinació *al més* per dir 'el màxim', ll. *maximē*, donant-li primerament el valor 'com a màxim': «neguna dona --- no gaus portar --- sinó tan solament --- paradura enbotida d'argent daurada, valent, *al més* —en manteyl redon— 30 sous, e —en la capa— *al més* 50 sous», a. 1306, ross. (*RLLR* VII, 54); «moltes mesquines / --- / lur amistança / --- / treva y amor, / sens oy, rancor, / gronyir, renyar, / no pot durar, / *al més*, un' hora», JRoig (*Spill*, 9809); el castellà diu *a lo más*, lògic en el seu sistema lingüístic: en català s'havia de dir d'aquella manera, i no pas *a lo més*, com diuen molts.

Modernament és més acceptable en el nostre sistema *tot lo més* (on *lo* és inobjectable, tal com s'ha dit *tot lo dia*, i es diu encara); i es pot continuar dient *tot*

lo més, com una combinació ja fixada i estereotipada; però el català ho ha renovat amb combinacions seves i noves, *pel cap alt*, *a tot estirar*, *màxim*, que són sens dubte les més recomanables, i més còmodes que l'expressió antiga; els balears usen sovint, amb aquest paper, la combinació *com a molt*, que també és excellent, viable pertot, i ben digna de ser recomanada.

Al més s'usà també en la combinació *al més que*, amb caràcter conjuntiu, sovint recomanada per Fabra, i certament usable encara com un gir elegant amb el paper de 'tant com', 'tant com es pugui': «que-u façats per menut *al més* que porets» (doc. cancelleresc de 1358, Rubió, *Doc. Cult. Mig-E.* cxc) o sigui 'tan detalladament, tan minuciosament, com puguem'; la trobem ja en un altre escrit d'aquell caràcter, de 1323 (Finke, *Acta Ar.* III, 438). Coses semblants, i avui menys amanoses, són «lo cavaller se esforçava *lo més que podia*», *Curial* (NCL II, 17); «*al pus tost que ---*», a. 1354 (*BABL* v, 93); «dinar substancies i llépol *al més*», B. de Maldà (*Coll. B. V.*, 223) 'en grau màxim'.

Més i més és una forma de dir ben efectiva i elegant que té el català modern i planer, i que es pot usar com a sinònim de *cada cop més*; un escriptor va traduir així els famosíssims versos finals del joell de Virgili: «I en les masies, al lluny, de fum les teulades plenes, / ja cauen, *més i més* grans, les ombres d'altres carenes...» = «Et iam summa procul villarum culmina fumant, / *maioresque* cadunt altis de montibus umbrae». En tot cas el que no podem deixar de condemnar és el grosser i servil gallicisme: «una realitat que *de més en més* se li apareixia evident» (Puig i Ferrater, *Cercle Màgic*, 148): ¿què li hauria costat de posar-hi *cada cop o més i més evident*? Quant a allò, alguns ho fan sinònim de 'sobretot': «per als historiadors és avui evident, *més i més* després de l'estudi de N., que l'anomenat món Modern --- no és sinó el resultat d'un procés històric iniciat en plenes centúries medievals», Bart. Escandell (Villangómez, *Llibre d'Eivissa*, 146, debilitació a la recerca d'un èmfasi).

Més que més locució fixada ja d'antic, de gran utilitat i excellent maneig: «Só la Illa de Mallorca! / --- / Encara, certes, esper, / en lo món ésser loada / --- / *més que més* esta vegada, / que aquell rei molt excellent, / honor de tot lo covent / —En Martí— m'ha esposada!», Turmeda (*Cobles de la Div.*, NCL., 128); «les dones presents / qui's fan dir dones del temps, / e dones de la verdura / --- / qui, quan se mostren, collegen / e cabegen pus que serp, / qui fan de lurs marits bèsties / e, *més que més...* los pus certs!», Eiximenis (prosicat en *Dones*, § 54, *EntreDL* I, 170, v. 21); «sí res vos mana / lo vell exorc, / grunya com porc! / no-n façau res...: / e, *més que més*, / si vol crieu / lo que parreu, / per res no-u féssu!»; «pres lo marit, / saber treballen / —prim l'escandallen, / fan-li procés— / per a quant és / --- / si:l pols té flac / han- lo per H: / no l'han per res, / e *més que més* / si les complau», JRoig (*Spill*, 6010, 520).

Algun cop, debilitant-se l'èmfasi, ja no és gaire més que un equivalent de *sobretot*: «c<u>ant las donas e las donzelas --- ofran éstas paraulas, sí n'í a c<s>sats